

A CIGÁNYSÁG LÉLEKSZÁMA ÉS HELYZETE EGY ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN–PÉNZES JÁNOS

THE NUMBER AND SITUATION OF THE ROMA POPULATION
IN LIGHT OF A SURVEY FROM NORTHEASTERN HUNGARY

Abstract

The Roma population is the most dynamically increasing ethnic minority in Hungary. The growing number and ratio of the Roma communities represent a characteristic spatial pattern and significant territorial disparity with spectacular concentrations. However, several approaches are used to detect the number of Roma, from which the applied methodology is based on the estimations of local authorities and Roma minority self-governments. On the basis of this dataset the number of Hungarian Roma population exceeds 876,000 (in 2010–2013). Two counties—Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg—were surveyed by a widespread and detailed research project carried out in 2016. As part of the research, groups of Roma communities and types of territorial segregation were investigated in the case of the settlements. Several local problems—for example, prostitution and extortion—were also discovered with important spatial contexts.

Keywords: ethnic geography, Hungary, Roma population, residential segregation

Bevezetés

Magyarország legnagyobb és legdinamikusabban növekvő létszámú etnikai kisebbsége a roma népesség amely esetében a továbbiakban a cigányság megnevezést szinonimaként használjuk. Ezt a két megállapítást szinte minden, témával foglalkozó adatforrás és elemzés alátámasztja. A hazai roma lakosság lélekszámát illetően azonban már komoly szakmai diskurzus zajlik. *A cigányság általánosságban vett rosszabb szociális helyzete* is közismert tény, viszont ennek területi dimenziói kevésbé feltártak. A rendelkezésre álló adatforrások nagyon szerény mozgásteret engednek a kérdéskör földrajzi aspektusú vizsgálatára, különösen amennyiben nagyobb területre, átfogó képet kívánunk alkotni. Ugyanakkor – meggyőződésünk szerint – *a geográfia szemléletmódja és esetleges eredményei is elengedhetetlenek* ahhoz, hogy a hazai cigányság lélekszámát, térbeli elhelyezkedését, demográfiai folyamatait és természetesen szociális helyzetét adekvát módon fel lehessen vázolni. A társadalomföldrajz részben ezáltal tud hozzájárulni hazánk egyik legfontosabb társadalmi-gazdasági kérdésköréhez, amelyben *a roma lakosság szociális helyzetének javítása és hatékony integrációjának előmozdítása kulcsfontosságú feladat*.

Tanulmányunkban igyekszünk körüljárni a hazai cigányság lélekszámának megközelítési lehetőségeit, amelyben nagyobb figyelmet szentelünk a területileg részletes adatbázist szolgáltató, a települési önkormányzatok megkérdezésén alapuló módszernek. Ehhez kapcsolódóan ismertetjük a Debreceni Egyetem (DE) 2010–13-ban elkészített felmérését, valamint a Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2016-ban lezajlott vizsgálat néhány eredményét.

A hazai cigányság lélekszámának becslése

Módszertani áttekintés a hazai szakirodalom alapján

A cigányság lélekszáma kivételesen vitatott kérdéskör a hazai tudomány képviselői között, de élénk diskurzus zajlik róla a közéletben és az aktuálpolitikában egyaránt. A romák számát mérő, illetve becslő eljárások adatai alapján világosan látszik, hogy a cigányság önbevalláson (autoidentifikáción) alapuló adatai jelentősen elmaradnak a szakértők – túlnyomóan heteroidentifikációra támaszkodó – becsléseihez képest (pl. KOC SIS K. – KOVÁCS Z. 1991, 1999; LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. 2001; KEMÉNY I. – JANKY B. 2003; HABLICSEK L. 2008). A hazai cigányság lélekszámára vonatkozó becslések széles skálán mozognak, de az 500.000 főtől 1 millió föig terjedő intervallumban jelennek meg a leggyakrabban.

Ami a különböző megközelítéseken alapuló, emiatt nehezen összevethető adatforrások alapján kirajzolódik, hogy az elmúlt bő évszázad alatt a cigányság gyorsan növekvő lélekszáma – a csökkenő magyarországi lakosságszám következtében – még dinamikusabb aránybeli növekedéssel párosul (KOC SIS K. – BOTTLIK Zs. 2004; CSERTI-CSAPÓ T. 2008; PÉNZES J. et al. 2015 és 2018).

A gyors növekedésben a magas reprodukciós ráta mellett elsősorban az identitás felvállalásának növekvő mértéke játszik fontos szerepet (utóbbi hatása elsősorban a népszámlálásokban jelentkezik – HABLICSEK L. 2008). A cigányság esetében a nemzetközi migrációs nyereség igen szerénynek tekinthető (TÓTH Á. – VÉKÁS J. 2013; TÁTRAI P. 2014).

A roma lakosság számának – ahogyan általában más etnikai kisebbségek lélekszámának – vizsgálata során is különböző klasszifikációs alapú, eltérő megközelítés módú adatforrásokra lehet támaszkodni (PÉNZES J. et al. 2015).

A leggyakrabban a népszámlálások önbevalláson alapuló adatait szokták idézni. A cigány népe sséget „rejtőzködő kisebbségnek” is nevezik, mivel a teljes közösség mindössze egyharmada, egynegyede jelenik meg az önbevallás alapján készült statisztikákban. A 2011-es népszámlálás szerint 61 143 fő (a teljes cigányság 19,4%-a) beszélt családon vagy baráti közösségen belül valamelyik cigány nyelvet (lovárit, románit, beást) és 54 339 fő minősítette azt anyanyelvének (a teljes cigánynépe sség 17,3%-a) (TÁTRAI P. 2014). *A teljes hazai roma népe sség a 2011-es népszámlálás önbevallási adatai szerint mintegy 315 000 főre tehető.*

A szociológiai becslések ugyanakkor azokat a személyeket tekintik cigánynak, akiket a nem cigány környezetük annak tart (KEMÉNY I. – JANKY B. 2003). Ezen felmérések – geográfusok aspektusából nézve – legnagyobb hátránya, hogy részletesebb területi bontásra nem alkalmasak. A legutóbbi teljes országra irányuló *2003-as felmérés során 569 000 főt becsült meg* Kemény István és kollektívája (az ennek továbbvezetésén alapuló *demográfiai beclslés 2011-re 658 000 roma lakost prognosztizált* – HABLICSEK, L. 2008).

Az 1984-87 között lezajlott úgynevezett Cigányügyi Koordinációs Bizottságok (CIKOBI; a rendszerváltást megelőzően a megyei tanácsokon belül működő bizottság) adatgyűjtés a helyi tanácsok megkérdezésén keresztül a helyi prominensek perspektíváját tükrözi vissza (KOC SIS K. – KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G. – KÉZDI G. 1998). Ehhez alapvetően hasonlított a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke által 2010 és 2013 között elvégzett vizsgálat (PÉNZES J. – PÁSZTOR I. Z. 2014). *A CIKOBI felmérés 1984-87-ben mintegy 400 000 főben összesítette a hazai cigányság létszámát, utóbbi vizsgálat pedig több mint 876 000 főre becsülte azt.*

A felmérések módszertani sokféleségét azért fontos kihangsúlyozni, mivel az eltérő szemléletmódok – anélkül, hogy egymás létjogosultságát megkérdőjeleznék – különböző eredményeket szolgáltatnak a cigányság lélekszámára vonatkozóan.

A felsoroltak mellett természetesen számos további adatforrás áll rendelkezésre – elég csak a kisebbségi választásokra (pl. PÁSZTOR, I. Z.–PÉNZES, J. 2013), a cigánytelepi felmérésekre (pl. KÓSA, ZS. et al. 2007), az általános iskolai vizsgálatokra gondolni (pl. KERTESI, G.–KÉZDI, G. 2012; PAPP, Z. A. 2012), amelyek országos kitekintésűek ugyan, de vagy területi, vagy korcsoportai aspektusból csak részleges információt szolgáltatnak. A térségi esettanulmányok alapján – akár különböző terepi szakértői besoroláson adataira (pl. FÓNAI M.–VITÁL A. 2008; TÁTRAI P. 2010; SÜLI-ZAKAR I. et al. 2013), akár születési anyakönyvi kivonatok vizsgálatára támaszkodnak (DEMETER G.–BAGDI R. 2009) – átfo-gó és sokszor igen részletes képet lehet nyerni egy kisebb területről, de ezek sajnos nem terjeszthetők ki országos léptékre.

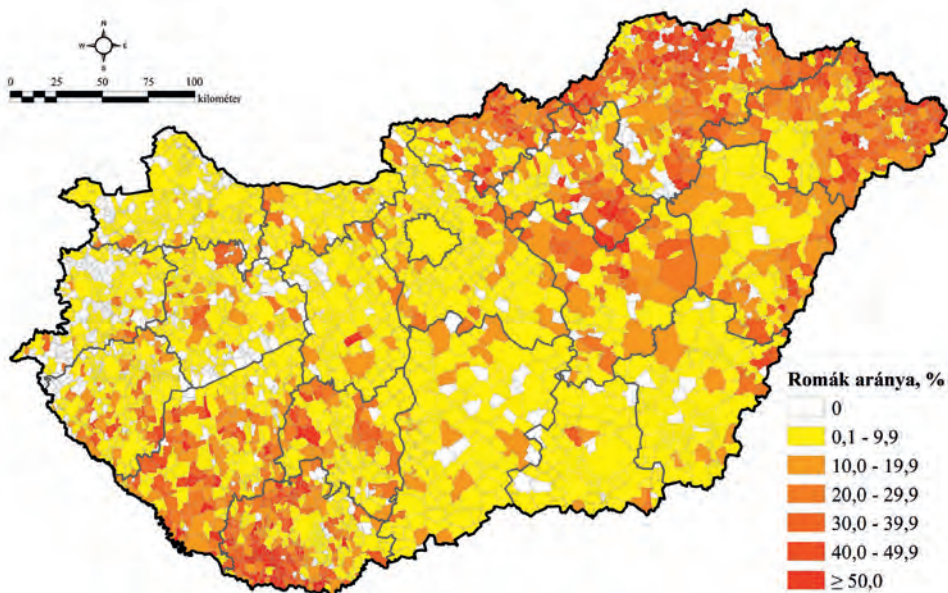
A települési önkormányzatok megkérdezésén alapuló vizsgálat

A felsorolt módszertani megközelítések sorából érdemes kiemelni *a települési önkormá-nýzatok megkérdezésén alapuló módszert*. Ennek a megközelítésnek az a lényege, hogy a helyi viszonyokra – ideális esetben – jól rálátó önkormányzati (vagy 1990 előtt tanácsi) vezetők, illetve illetékesek adjanak választ a helyi roma lakosság számáról, illetve arányáról.

A módszert viszonylag kisebb térségek vizsgálatára (BARANYI B. ET AL. 2003) alkalmazták az elmúlt évtizedekben hazánkban, de akár egész megyényi területre is (FILEPNÉ NAGY É. 2005). Sőt, a már korábban említett CIKOBÍ adatbázis szintén hasonló szemléletmóddal jött létre 1984–87. között, amelyet részleteiben több helyen is publikáltak (PÉCSI M. et al. 1989; KOCIS K.–KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G.–KÉZDI G. 1998). Érdemes megemlíteni, hogy a felmérés részeként a helyi tanácsoknak kiküldött kérdőívek számos további kérdést érintettek a roma lakosság települési arányán túlmenően, ám azok érdemi kiértékelésére nem került sor.

A 2011-es népszámlálást megelőzően a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékén felvetődött annak ötlete, hogy készüljön el a helyi cigányság arányának települési részletességű adatbázisa a helyi önkormányzatok megkérdezésével. A munka – a rendelkezésre álló erőforrások függvényében – több hullámban zajlott le (Északkelet-Magyarországra vonatkozó eredmények publikálására került sor először – PÁSZTOR I. Z.–PÉNZES J. 2012; PÁSZTOR I. Z. 2013). A hallgatói segítséggel is támogatott kiterjedt telefonos és kisebb részben személyes terepi vizsgálat részeként túlnyomóan települési önkormányzatok (szerény arányban roma nemzetiségi önkormányzatok) vála-szoltak arra a kérdésre, hogy mennyi a településen élő cigányság lélekszáma. A helyi önkormányzati válaszadók (legtöbb esetben polgármester, jegyző, illetve szociális munká-társ) megközelítőleg 10%-os arányban a roma nemzetiségi önkormányzathoz irányítottak bennünket. Sőt, a válaszadó polgármesterek egy része maga is cigány származású volt, így mindezek fényében *a klasszifikációs megközelítésünkben egyszerre jelent meg a cigány és a nem-cigány válaszadók véleménye (tehát az autó- és heteroidentifikáció együttesen)*. Az adatbázist végül a 2010–13-as időintervallumra lehetett datálni. A felmérés eredményeként a hazai cigányság térbeli megoszlása alapvetően hasonló a népszámláláshoz (1. ábra), azonban annál lényegesen magasabb értékeket mutat (2. ábra) – átlagosan megközelítően 2,8-szer nagyobb létszámadatok adódtak (PÉNZES J.–PÁSZTOR I. Z. 2014). A válaszadók becslései több esetben is felfelé torzítottak, amelynek okait és térbeli sajátságait is igye-keztünk feltárni (PÉNZES J. et al. 2015; PÁSZTOR, I. Z. et al. 2017; TÁTRAI P. et al. 2017).

A torzítás, valamint a módszertan esetleges további bizonytalanságai ellenére ez a szemléletmód felértékelődőben van, amelynek elsődleges oka a Szlovákiai roma közösségek atlasza, vagy köznapibb nevén a Szlovákiai Roma Atlasz ismertsége (MUČKA, A. et al. 2014). A felmérés az önkormányzatok illetékeseit célozta meg és egy igen összetett kér-

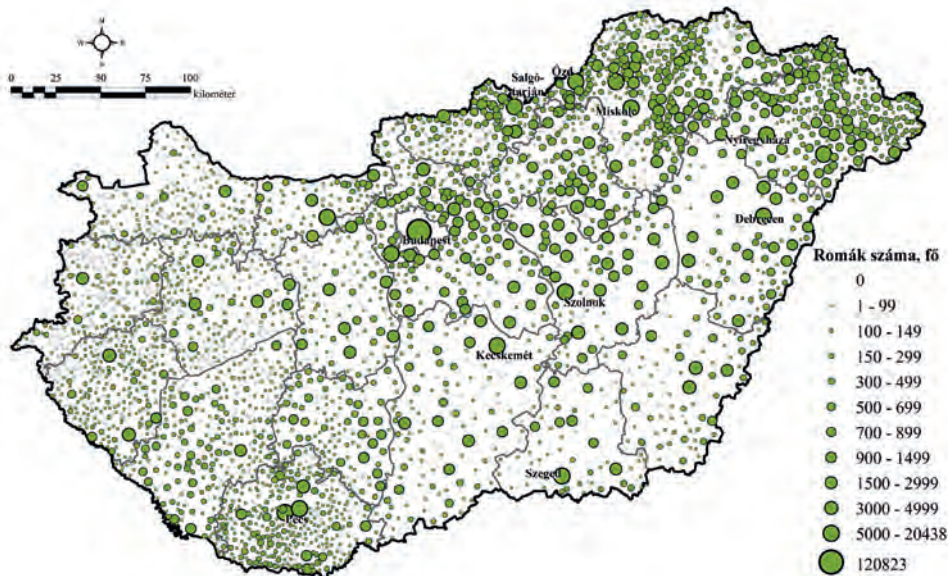

1. ábra A roma lakosság aránya a településeken 2010-13-ban, %

Forrás: a Debreceni Egyetem felmérése alapján

Figure 1 The ratio of the Roma population in the Hungarian settlements in 2010-2013, %

Source: edited by the authors by the survey of the University of Debrecen

2. ábra A roma lakosság száma a településeken 2010-13-ban, fő

Forrás: a Debreceni Egyetem felmérése alapján

Figure 2 The number of the Roma population in the Hungarian settlements in 2010-2013, person

Source: edited by the authors by the survey of the University of Debrecen

dőívet jelentett, amely magába foglalta a roma lakosság helyzetének és a település körülményeinek vizsgálatát. A felmérésbe minden olyan település bekerült, ahol érzékelhető módon jelen volt a roma lakosság. A 2013-as Szlovákiai Roma Atlasz nem előzmény nélküli, mivel már 2004-ben lezajlott az előző ilyen felmérés (MATLOVIČOVÁ, K. et al, 2012).

Hasonló vizsgálatot jelent a Romániára elkészült SocioRoMap (HORVÁTH, I. – KISS, T. 2017), de az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) és a Norvég Alap támogatásával a balkáni országok egy részében is zajlanak felmérések (pl. Horvátországban – <http://www.atlas-romskihnaselja.hr/index.html>).

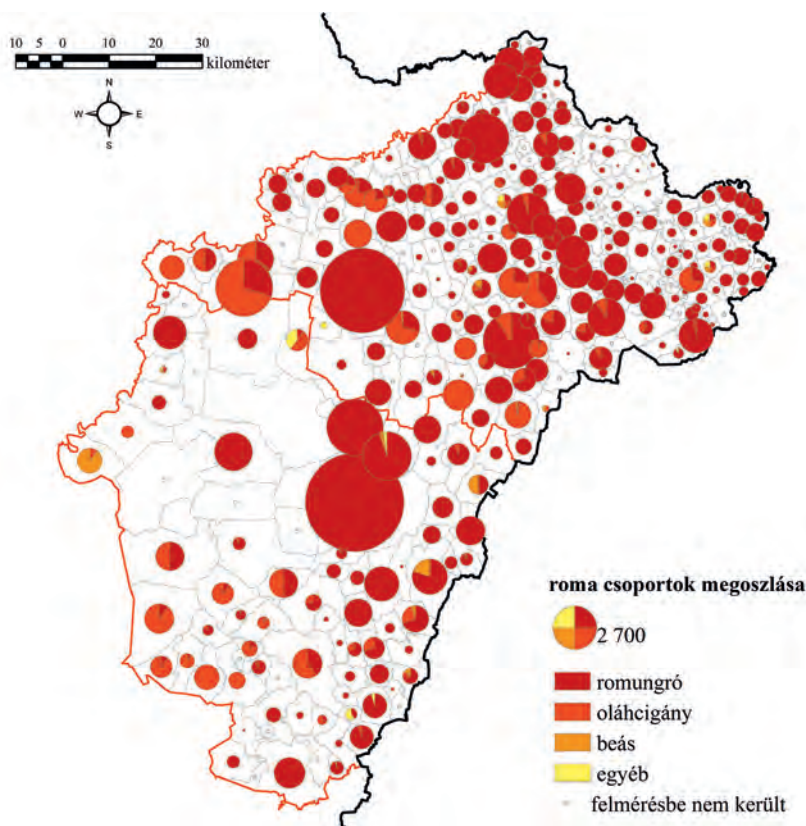
Északkelet-Magyarország cigánysága a 2016-os vizsgálat tükrében

A vizsgálat keretei

Az alábbiakban bemutatjuk azt a vizsgálatot, amelyet két északkelet-magyarországi – a már említett Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg – megyében hajtottunk végre. „*A roma lakosság vizsgálata a magyar-román határvidéken*” című kutatási projektben a *Partiumi Keresztény Egyetem Partiumi Területi Kutatások Intézete* és *Debreceni Egyetem TTK Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke* (DE-PKE felmérésként hivatkozunk rá) működött együtt az *Emberi Erőforrások Minisztériuma* támogatásával (bővebben SZILÁGYI F. – PÉNZES J. 2016).

A vizsgálat részeként a már röviden említett „*Szlovákiai Roma Atlasz*” módszertanát adaptáltuk. Az eredeti kérdőív meghatározó részétől eltekintettünk – részben területi okokból, részben azért, mert az adott információk más forrásból rendelkezésre álltak (pl. települési infrastrukturális adatok). Ugyanakkor több ponton kiegészítéseket is tettünk (pl. a közfoglalkoztatásra, a roma nemzetiségi önkormányzatra (RNÖ), vagy a településen megjelenő esetleges konfliktusokra vonatkozóan, illetve mellékelünk egy települési térképet is, amelyen a romák által lakott utcákat kellett bejelölnie a válaszadóknak). Külön figyelmet szenteltünk olyan kérdéseknek, amelyekre vonatkozóan korlátozottan állnak rendelkezésre adatforrások (pl. a cigányság településen belüli elhelyezkedését, nyelvhasználatát és csoportjait (3. ábra), belföldi és nemzetközi migrációját, iskolázottságát, foglalkoztatási viszonyait, civil és politikai aktivitását is bevontuk a felmérésbe). További meghatározó különbséget jelentett a szlovákiai kérdőívezéshez képest, hogy a településekre nem alkottunk külön kérdőívet, ugyanakkor a roma nemzetiségi önkormányzat hazai sajátosság, így egy rövidített kérdőív számukra is készült.

A 2016 első félévében lezajlott vizsgálatunk a két megye (311 településéből) 274 településére terjedt ki és a vizsgálatba azok a települések kerültek, ahol a romák száma a 2011-es népszámlálás, illetve a 2010-13-ban készült debreceni egyetemi felmérés szerint elérte a 30 főt, és/vagy a 10%-os lakosságarányt, és/vagy roma nemzetiségi önkormányzat működött. (A két megye 37 települése nem felelt meg az előbbi kritériumoknak, azaz feltehetően igen szerény a helyi cigányság jelenléte, vagy egyáltalán nincsen roma lakos a településen.) *A felmérés során 273 települési önkormányzattal, valamint az azokban működő 182 roma nemzetiségi önkormányzattal tudtunk kérdőívet kitölteni* (3 roma nemzetiségi önkormányzattal nem tudtuk felvenni a kapcsolatot, illetve nem kívántak részt venni a felmérésben). Nagyon fontosnak tartottuk, hogy a felmérésbe bekerült településekre személyesen jussunk el; a felmérésben 8 fő vett részt. Ehhez természetesen telefonos egyeztetésekre, az időpontok rögzítésére, a roma vezetők értesítésére és a kérdőívek e-mail-ben történő előzetes megküldésére volt szükség. A kérdőívek kitöltése és megbeszélése a helyi önkormányzat vezetőivel (általában polgármesterek, jegyzők vettek

3. ábra A roma csoportok lélekszáma és megoszlása Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vizsgált településein 2016-ban. Forrás: a Debreceni Egyetem és Partiumi Keresztény Egyetem felmérése alapján

Figure 3 The number and composition of the Roma population in the surveyed settlements of Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg counties in 2016.

Source: edited by the authors by the survey of the University of Debrecen and the Partium Christian University

ebben részt) és a helyi roma vezetéssel az esetek nagy részében külön történt. A kérdőíves vizsgálat kérdésein túl, mindig igyekeztünk további beszélgetést kezdeményezni a helyi romákat érintő valós problémákról és megérteni a sok helyen megtapasztalt nyomorúság igazi okait. Az eredményeket összefoglaló kötet (SZILÁGYI F. – PÉNZES J. 2016), átdolgozott változata elektronikusan is elérhető: (<http://ptki.partium.ro/hu/konyvtar/roma-nepesseg-magyarorszag-eszakkeleti-hatarartersegeben-2016>)

A cigányság lélekszámának becslése a vizsgált megyékben

Alábbi komparatív elemzésünkben a két megye roma lakosságának lélekszámát vetjük össze a különböző források alapján, majd a hivatkozott 2016-os vizsgálatunk néhány eredményét foglaljuk össze.

Hajdú-Bihar megyében a 2011-es népszámlálás szerint mintegy 18 500 fő vallotta magát romának, míg Szabolcs-Szatmár-Beregben 44 700 főnél is többen. Ez azt jelentette, hogy a két megyében az ország cigányságának mintegy ötöde élt a census önbevallási adatai alapján (1. és 2. táblázat).

1. táblázat – Table 1

A cigányság száma országosan és a vizsgált megyékben különböző adatforrások alapján
The number of Roma population in the investigated counties by different data resources

Megyék	CIKOBİ, 1984-1987	Kemény-Janky, 2003	Cenzus, 2011	DE, 2010-2013
Hajdú-Bihar	22 702	31 300	18 542	48 598
Szabolcs-Szatmár-Bereg	44 861	38 500	44 721	103 819
Országosan	400 451	569 300	315 101	876 565

Forrás: KOCSIS K. – KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G. – KÉZDI G. 1998; KEMÉNY I. – JANKY B. 2003; a KSH 2011-es népszámlálása; a DE felmérése alapján számítva

Source: by KOCSIS K. – KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G. – KÉZDI G. 1998; KEMÉNY I. – JANKY B. 2003; Census 2011; the survey of the University of Debrecen

Ehhez képest a 2003-ban készült szociológiai felmérés szerint mindössze a hazai roma lakosság 12,3%-a élt a két megyében (eszerint Hajdú-Biharban élt az ország cigányságának 5,5%-a, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 6,8%-a).

2. táblázat – Table 2

A cigányság népességen belüli aránya országosan és a vizsgált megyékben
különböző adatforrások alapján, %

The ratio of Roma population in the investigated counties by different data resources, %

Megyék	CIKOBİ, 1984-1987	Kemény-Janky, 2003	Cenzus, 2011	DE, 2010-2013
Hajdú-Bihar	4,1	5,7	3,4	9,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	7,7	6,6	8,0	18,4
Országosan	3,8	5,6	3,2	8,8

Forrás: KOCSIS K. – KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G. – KÉZDI G. 1998; KEMÉNY I. – JANKY B. 2003; a KSH 2011-es népszámlálása; a DE felmérése (2010-13) alapján számítva

Source: by KOCSIS K. – KOVÁCS Z. 1991; KERTESI G. – KÉZDI G. 1998; KEMÉNY I. – JANKY B. 2003; Census 2011; the survey of the University of Debrecen (2010-13)

A felmérésbe bevont két megyében az 1984-87-es CIKOBİ felmérés szerint a hazai cigányság 16,9%-a élt (ezen belül Hajdú-Bihar megyében 5,7%-a, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 11,2%-a). A 2010-13-as (hasonló megközelítés módú), Debreceni Egyetem által végzett felmérés szerint a magyarországi roma népesség 17,4%-a lakott ebben a két megyében (előbbiben 5,5%-a, utóbbiban pedig 11,8%-a).

A 2016-os felmérésben 265 település önkormányzati válaszadója adott értékelhető választ a helyi roma lakosság számára vonatkozó kérdésre. E tény miatt a megyei aggregált értékeket nem lehet közvetlenül összehasonlítani (3. táblázat). A vizsgálat összesített átlagos eredménye – mivel több válaszadó intervallumot adott meg, így minimum-, maximum- és átlagértéket is külön számítottunk – csak 2000 fővel marad el a néhány évvel megelőzően készült szintén önkormányzati megkérdezésem alapuló felmérés (DE 2010-13) eredményétől. Egyes települések között nyilván mérvadó különbségek is adódtak a két időpont között, de az összérték szerény különbséget mutatott. Bár ez az összesített érték a két megyére vonatkozik, mégsem tekinthető teljesnek, mivel több jelentős tele-

pülesről nem érkezett válasz. Ugyanakkor ezek alapján is kirajzolódik, hogy a települési prominensek becslései a népszámlálás összesített értékének több mint 2,3-szeresét jelentik.

3. táblázat – Table 3

A roma lakosság száma és aránya a 2011-es népszámlálás,
a DE felmérése (2010-13) szerint, valamint DE-PKE (2016) felmérésben
a releváns önkormányzati választ adó településekre (N=265)
The number and ratio of Roma population by the census 2011, the survey of the
University of Debrecen (2010-13) and the DE-PKE (2016)
survey giving relevant answers from the local governments (N=265)

Adatforrások	Cenzus, 2011	DE, 2010-2013	Önkormányzati válaszok		
			MIN	MAX	ÁTLAG
Romák száma, fő	58 793	139 394	134 854	139 698	137 276
Romák aránya, %	6,30	14,51	13,81	14,31	14,06

Forrás: a KSH 2011-es népszámlálása; a DE felmérése (2010-13) és a DE-PKE (2016) felmérése alapján

Source: by the Census 2011; the survey of the University of Debrecen (2010-13) and the DE-PKE (2016) survey

Különösen érdekesnek mutatkozott annak kérdése, hogy milyen képet kapunk a roma nemzetiségi önkormányzatok oldaláról, mivel a vonatkozó kérdést nekik is feltettük. Ebben a formában lényegében autoidentifikációról volt szó, ezek alapján 177 településhez tudtunk releváns választ rendelni (4. táblázat). Nem egy esetben akár többszörös különbség

4. táblázat – Table 4

A roma lakosság száma és aránya a 2011-es népszámlálás, a DE felmérése (2010-13) szerint, valamint a DE-PKE (2016) felmérésben az önkormányzati és RNÖ válaszok alapján a releváns választ adó településekre (N=177)
The number and ratio of Roma population by the census 2011, the survey of the University of Debrecen (2010-13) and the DE-PKE (2016) survey giving relevant answers from the local governments and the Roma minority self governments (N=177)

Adatforrások		romák száma, fő	romák aránya, %
Önkormányzati válaszok (DE-PKE)	MIN	121 739	13,73
	MAX	125 887	14,20
	ÁTLAG	123 813	13,97
RNÖ válaszok (DE-PKE)	MIN	121 117	13,66
	MAX	126 289	14,24
	ÁTLAG	123 703	13,95
Cenzus, 2011		53 421	6,09
DE, 2010-2013		123 656	14,13

Forrás: a KSH 2011-es népszámlálása; a DE felmérése (2010-13) és a DE-PKE (2016) felmérése alapján

Source: by the Census 2011; the survey of the University of Debrecen (2010-13) and the DE-PKE (2016) survey

is adódott a helyi önkormányzat adataihoz képest. Túl-, és alulbecslés is történt. A válaszok során egyértelműen kiderült, hogy nem egy esetben teljesen véletlenszerű „tipelés” történt az RNÖ válaszadója részéről. Ezzel szemben olyan válasz is akadt, amely gyakorlatilag háztartási részletezettségű információt tükrözött. *Viszont az összesített érték a helyi önkormányzatok által megadott eredményhez igazodott, egészen meglepően módon szinte teljesen egybeestek az értékek.*

A felmérésből körvonalazható, a cigányságot érintő problémák

A felmérés során igyekeztünk több olyan területet is nagyobb hangsúllyal figyelembe venni, amelyek a helyi cigányság szociális helyzetére vonatkoznak. A személyes kérdőíves felmérés során néhány esetben komoly kifakadásokat, és elkeseredettséget is hallhattunk főleg a polgármesterek és jegyzők részéről, mivel gyakran teljesen tehetetlennek érzik magukat a romákkal kapcsolatos kérdések megoldásában. Úgy érzik, hogy nagyon sokat dolgoznak, munkájuk mégis jórészt eredménytelen, és teljesen felőrlődnek a hétköznapiakban megvívott harcokban. Panaszkodtak, hogy a központi kormányzat és a nyugat-dunántúli településvezetők számára teljesen ismeretlen gondokkal küzdenek, és úgy érzik, nem kapnak kellő és hatékony segítséget.

A továbbiakban azokat a problémákat igyekszünk sorra venni, amelyeket leggyakrabban nevesítettek és helyben talán a legnagyobb gondokat okozzák. Ezeket a problémákat más vizsgálatok is kiemelik – pl. VÁRADI M. M. – VIRÁG T. 2015. A problémaközpontú megközelítés oka pedig az, hogy egyes helyeken mára kezelhetetlen méretűvé váltak a nehézségek, azonnali beavatkozásokra lenne szükség, annak érdekében, ha több évtized múlva sikeresen zajló vagy esetleg már lezajlott integrációról szeretnénk beszélni.

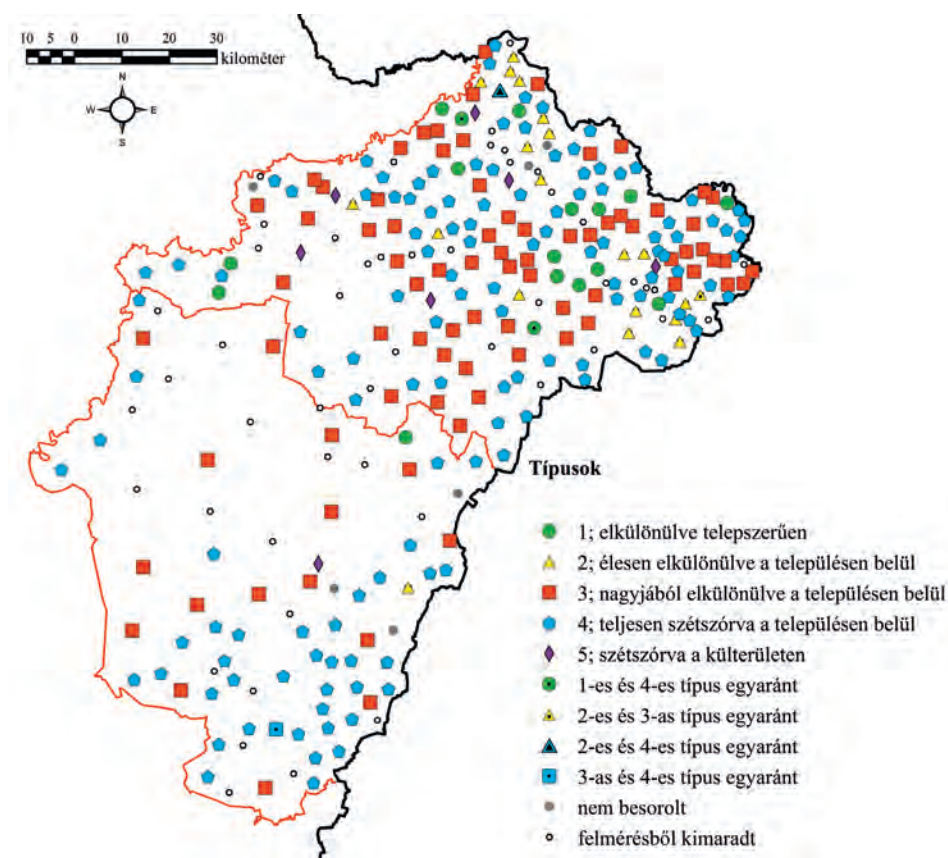
Lakóhelyi szegregáció, életkörülmények

Fontos kérdés a cigányság településen belüli elhelyezkedése, mivel kapcsolódó vizsgálatok rámutattak, hogy az eltérő etnikai összetételű településeken belül a roma lakosságot lehet a leginkább területi szegregációval jellemezni (TÁTRAI P. 2006).

„Klasszikus putrik” a telepfelszámolások miatt már csak néhány településen fordulnak elő. A romák már inkább újabb építésű (egyrészt az 1960-70-es években épült „CS kategóriás”, azaz csökkentett értékű, másrészt a '90-es években épült, főként ún. „szocpolos”) ingatlanokban laknak, amelyek igen gyakran a települések peremén elkülönülten jelennek meg (VÁRADI M. M. – VIRÁG T. 2015). A cigányság által lakott településrészekben általánosságban meglévő rossz körülmények az infrastruktúra hiányával, a pénztelenséggel (SIPTÁR, D. et al, 2012) és a hanyagsággal is összefüggésben állnak. Bár a telepszerű körülmények a cigányság csak kisebb részét (felmérésünk alapján 7,3%-át) érintették, a településeken belüli térbeli szegregáció jellemzi a romák többségét (a felmérés szerint közel 60%-át) (PÉNZES J. – PÁSZTOR I. Z. 2016).

A vezetők közül többen panaszkodtak a romák által lakott utcák, településrészek szeméttelenségére, az illegális hulladéklerakásra, a gazos portákra és a rengeteg kóbor kutyára. A legrosszabb körülmények között élő családoknál nem ritka, hogy a gyermekeket kiemelik a családból, amíg a körülményeken nem tudnak változtatni.

A legnehezebb helyzetben mégis a települések külterületén elhelyezkedő szegregátumok lakói vannak (4. ábra). A legalacsonyabb státuszú roma lakosság számára ezek olyan migrációs célterületek (pl. a Vaja melletti Rákóczi-tanya, valamint Kállósejmen közelében a Kauzsay-tanya), ahol a legolcsóbban lehet ingatlanhoz jutni, amely felmérésünket megerősítette Bogárdi Tünde tanulmánya is (BOGÁRDI T. 2016). Az ilyen gettó jellegű terüle-

4. ábra A roma lakosság többségének településen belüli elhelyezkedésén alapuló tipizálás az önkormányzati válaszok alapján a releváns választ adó településekre számolva (N=261) 2016-ban

Forrás: a Debreceni Egyetem és Partiumi Keresztény Egyetem felmérése alapján

Figure 4 Types of settlements by the location of the local Roma population's majority on the basis of the relevant responds from the local governments (N=261) in 2016

Source: edited by the authors by the survey of the University of Debrecen and the Partium Christian University

tek egy részén még útalap sincs, az ingatlanok vezetékes vízzel, árammal nem ellátottak, ezért gyakoriak például az illegális áramvételezések. Az itt élők szociális és egészségügyi ellátása, a gyermekek óvodába és iskolába járatása is komoly akadályokba ütközik.

Az etnikai alapú szegregátumok legtöbbször a települések szegényfoltjai, ahol a roma lakosság a települési átlagtól is jóval rosszabb körülmények között él. Sok településen említették, hogy különösen nagy problémákat okoznak a beköltöző, nagy létszámú, rendkívül hangos, rendetlen családok, akik rövid idő alatt lelakják ingatlanukat, kiváltva a helyi roma és nem roma lakosság ellenszenvét. Általában egy-egy ilyen család a nagyobb létszámú roma közösségeket tömörítő településeken mindenhol előfordul. A kialakult ellenszenv hatására általában hamar elköltöznek más településekre, amivel újabb feszültségeket generálnak. E körforgásszerű folyamatot az is fenntartja, hogy a leghátrányosabb helyzetű településeken nagyon olcsón (2-300 ezer Ft-ért) ingatlanhoz lehet jutni. A problémás roma családokkal szemben kialakult védekezési mechanizmust jól mutatja az egyik helyi vezető által elmondott történet, miszerint a településükön egy idősebb, nem helyi

roma férfi 200 ezer Ft-ért ingatlant vásárolt, két hónap múlva már 18-an laktak benne, és egy helyi vállalkozó inkább felvásárolta a házat 300 ezer Ft-ért, csakhogy elmenjenek, aztán lebontatta az épületet, nehogy visszajöjjenek.

A településvezetők egy része kiemelte, hogy a közmunka-programok hatására érez némi pozitív változást a romák lakáskörülményeiben. Előfordult, hogy a közmunka vályogveető alprogramja keretében a romák által készített vályogból romos, lelakott ingatlanokat tudtak felújítani. Máshol pedig a polgármester addig nem engedte a közmunkába való felvételt, amíg a jelentkező nem teszi rendbe a saját lakóingatlanának környezetét (PÁLÓCZI Á. – KOZMA G. 2016). Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a polgármesterek eltérő hozzáállása is jelzi a közfoglalkoztatás rendszerén keresztül kialakuló függőségi viszony meglétét (VÁRADI M. M 2016).

Oktatási szegregáció, sikertelenség

Az integráció legfontosabb kulcsterülete az oktatás, amely tapasztalataink szerint inkább a települési szintű etnikai szegregáció másik megnyilvánulási formájának tekinthető. Vizsgálataink során nagyon sok olyan óvodával és iskolával találkoztunk, ahol a roma gyerekek aránya 90%-ot meghaladó mértékű volt, pedig a településen a romák aránya nem közelítette meg még az 50%-ot sem (JÁSZ E. 2016). Spontán, vagy önkéntes szegregáció alakult ki, ahol a szegényebb roma gyerekek helyben maradtak, a tehetősebb roma és a nem roma gyerekeket pedig elhordták a szüleik más, kevésbé magas roma tanulói aránnyal rendelkező iskolákba (PAPP Z. A. 2012; KERTESI, G. – KÉZDI, G. 2012).

A felmérésünk szerint a roma többségű iskolákban a nemzetiségi oktatás keretei általában biztosítottak, a gyerekeknek lehetőségük van a cigány kultúra tanulására, ritkább esetben a lovári nyelv elsajátítására is. Az oktatási intézmények és a roma nemzetiségi önkormányzatok között olykor partnerségi, együttműködési szerződések kötöttek, mely szerint kölcsönösen segítik egymás munkáját. A helyi roma önkormányzatok számos esetben az óvodai-iskolai programok anyagi támogatásával, eszközvásárlással, ajándékcsoomagok osztásával segítik az intézményeket. Vannak viszont sajnos olyan települések is, ahol semmilyen érdemi együttműködés nincsen, mert – a válaszadók elmondása szerint – a helyi roma vezetőkkel nem lehet szót érteni, így a pedagógusokat is sok konfliktus éri a roma szülők részéről.

Több óvodában és iskolában küzdenek az alapvető higiéniai életmódminta megtanításával. A magas roma tanulói aránnyal jellemzett helyi iskolákba járó roma gyerekek többsége szegény, népes családokból származik, ahol a számukra közvetített szocializációs minta sok tekintetben eltér a többségi társadalom értékrendjeitől.

A főként roma többségű iskolákhoz kötődően a roma és nem roma vezetők egyaránt elmondták, hogy a magatartási, fegyelmezési gondok a 7-8. évfolyamon válnak gyakori- vá. Több településen a helyi roma nemzetiségi önkormányzatok küldenek felnőtt romákat a tanórákra, hogy segítsék a tanárokat a fegyelmezésben. Az iskolák egy részénél arról is beszámoltak, hogy ún. „Közös Nap”-ot szerveznek (pl.: Hencida, Nagyrábé) amikor a roma szülők is jelen vannak a tanórai foglalkozásokon.

2016-ban a tanodai programok jelentős része a végéhez ért, de a vezetők bíztak benne, hogy beadott pályázataik sikeresek lesznek és a gyerekek számára a hasznos, tanórán kívüli foglalkozások folytatódhatnak. Részben ezek a foglalkozások biztosítanának lehetőséget a tantárgyi korrepetálásokra, valamint a cigány táncok és népzene elsajátítására is. A tanodai lehetőséget a válaszadók nagy része kifejezetten hasznosnak, az integráció szempontjából szükségesnek ítélte meg.

A roma fiatalok továbbtanulásában sajnos nagyon komoly kudarcokról hallhattunk a felmérés során. A 8. évfolyamot elvégzett roma gyerekek egy része már nem is tanul tovább, de akik el is kezdik a középfokú tanulmányaikat (főleg a szakképzésben), rövid idő után ott is hagyják az iskolát. A vezetők szerint nagyon kevés sikeres példát látnak maguk előtt, nincs kitartásuk, úgy gondolják, hogy a szülőkhöz, idősebb testvéreikhez hasonlóan megfelel számukra a közmunka. A kisebb, magasabb roma arányokkal rendelkező településeken csak nagyon ritkán fordult elő érettségivel rendelkező roma lakos. Akik eljutnak a felsőoktatásba és sikeresen el is végzik azt, általában elhagyják a településüket, illetve a roma közösség egy része már nem is fogadja vissza őket.

A helyi roma vezetők egy része szerint komoly gond az is, hogy a nehezen kezelhető, szocializációs hiányosságokkal küzdő, bár tehetséges roma gyerekeket áthelyezik kisegítő osztályokba, ahol nem tudnak képességeiknek megfelelően fejlődni, vagy később visszatérni a rendes oktatásba. Abban mind a települési önkormányzatok, mind a roma nemzetiségi önkormányzatok képviselői egyetértettek, hogy az oktatás az egyik legfontosabb tényező a cigányság integrációjának előmozdításában (SÜLI-ZAKAR I. 2016).

Terjedő drogfogyasztás

A beszélgetések nagy többségében sajnos *kiemelt szerepet kapott a helyi, zömében roma fiatalokat sújtó drogfogyasztás*, amely összekapcsolható a fiatalok kilátástalanságával és reménytelenségével is.

Polgármesterek, jegyzők, roma vezetők egész sora számolt be arról, hogy tehetetlenek a problémával szemben, mivel az *a napi valóság részévé vált*. A helyi pedagógusok is egyre gyakrabban számolnak be arról, hogy az iskolákban droggal összefüggő problémákat tapasztalnak. A pszichoaktív anyagok használata következtében fellépő tünetek miatt, a mentőket több helyen sűrűbben kell riasztani. Hiába a sok feljelentés, házkutatás, többségében csak olyan bódító és tudatmódosító szereket találnak a hatóságok, amelyek nem minősülnek drognak. A dizájnerdrogok terjedését pedig egyre segíti, hogy azokhoz az alkoholnál is olcsóbban hozzá lehet jutni. A fiatalok sokszor vannak teljesen eltompulva, olykor pedig nagyon agresszívvá válnak. A kétségbeesett szülők hiába próbálnak a roma nemzetiségi önkormányzatoktól is segítséget kérni, mivel ők is csak a rendőrséghez tudnak fordulni.

A legkisebb gyerekek is tudják, hogy milyen anyagok vannak és milyen hatásokat lehet elérni a használatukkal. Sőt ezek hangoztatásával próbálnak társaik között „menők” lenni. Nem ritka jelenség, hogy már 10-12 éves gyerekek is aktív szerhasználók. A legkisebb településeken is be lehet szerezni az anyagokat, amelyek lehet, hogy nem is helyből, hanem a környező településekről kerülnek be a kisebb falvakba. Egyes nagyobb, vagy „drogfertőzöttebb” település környékén egész ellátórendszerek alakultak ki – amelyek még térképen is kirajzolódnak (PÉNZES J. 2016).

A drog sokszor okoz komoly feszültségeket, akár verekedéseket is a terjesztők és a roma családok között, mivel előfordul, hogy az ismeretlen vegyületektől nagyon rossz mentális és fizikai állapotba kerülnek a gyerekek és a fiatalok. A viták másik oka, hogy a kábítószer árának előteremtési kényszere miatt megszaporodnak a lopások.

A beszámolók szerint a leggyakrabban használt vidéki drogok a „herbál” és a „krisztály”, de a nyugtatók (pl. Frontin, Rivotril) és az alkohol együttes fogyasztása is jellemző. A 20 év alatti korosztálynál inkább csak a dizájnerdrogok játszanak szerepet, körükben kevésbé terjedt el az alkoholizmus. Elmondások szerint az is előfordul, hogy az otthon talált alkoholt ellopják és eladják, annak érdekében, hogy kábítószerhez tudjanak jutni.

A tapasztalatokat összegezve, úgy látjuk, hogy a települési körülmények között élő roma fiatalokra inkább jellemző a droghasználat, mint azokra, akik a településeken szétszór-

va, a többségi társadalom között élnek. A szerhasználat a telepi körülmények között élő fiataloknál inkább valamiféle izgalom a sivár, unalmas és kilátástalan hétköznapiakban. Megfigyelhető bizonyos összefüggés a településmérettel, a nagyobb településeken a válaszadók egyértelműen aggasztóbbnak ítélik meg a helyzetet (PÉNZES J. 2016).

A polgármesterek egy része nagy sikernek könyvelte el, ha közreműködésével sikerült visszaszorítani a drogfogyasztást. *Ahol viszont nem sikerült eredményesen fellépni, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a helyzet drámaivá vált, és nem csak a roma fiatalokat érinti, hanem a mélyszegénységben élők körében egyre általánosabbá válik.*

Az uzsora jelenléte

A polgári törvénykönyv közelmúltban történt módosításával az uzsora elleni fellépés lehetőségei is kiszélesedtek. A településvezetők szerint a változások eredményeként az uzsora-bűncselekmények az utóbbi években jelentősen visszaszorultak, de azt nem állították egyöntetűen, hogy teljesen eltűntek volna. *Véleményük szerint az uzsorázás addig mindig is jelen lesz, amíg a szegénység jellemző.*

Egyes roma családoknak ugyanis (részben a szerény jövedelem nem megfelelő beosztásának betudhatóan) a hónap vége felé ez az egy lehetséges jövedelemforrásuk van. A „bekínálásnak” pedig nem tudnak ellenállni és elfogadják az uzsorások által feléjük kínált készpénzt, amelyet később irreális kamatokkal sújtva gyűjtenek vissza. A jelenség teljes felszámolását, a bizonyítási eljárást nagyban megnehezíti, hogy az érintettek nem mernek tanúvallomást tenni, vagy azokat fenyegetés hatására visszavonják. Kialakul egyfajta kölcsönös függőség és sokszor segítőként, sőt tiszteletbeli családőrként tekintenek a „kamatosokra”.

Az uzsorásokkal kapcsolatban több településen elhangzott, hogy még a sértettek bankkártyáit is begyűjtötték, pénzfelvételi meghatalmazásokat íratnak alá velük, sőt fizikai erőszakot is alkalmaztak. A megszorult családok általában kisebb összegeket (maximum néhány tízezer forint) vesznek fel, de a halmozódó kamatok miatt aztán azt soha többé nem tudják visszafizetni. Arra is vannak példák, hogy helyben már nincs uzsorás, így a szomszédos településeken próbálkoznak hitelek felvételével.

Sajnos a helyi önkormányzatok vezetői néhány esetben arról is beszámoltak, hogy az uzsorások és a helyi roma nemzetiségi önkormányzat tagjai között átfedések is vannak. Olyan település is előfordult, ahol a helyi uzsorás „vastag arany fux-szal” a nyakában közmunkában tevékenykedett. Több helyen azonban azt is megerősítették, hogy ebben az esetben nem csak a cigányság problémájáról van, hanem ez sokkal inkább mélyszegénységi probléma. A klasszikus uzsora mellett kitértek arra is, hogy napjainkban a gyors, könnyű személyi hiteleket, magas kamatra nyújtó pénzintézetek is óriási gondokat okoznak a mélyszegénységben élő családoknak.

A prostitúció

A kilátástalanságból, a telepi körülmények közötti nyomorból, a rossz családi helyzetből a prostitúció is jelenthet egyfajta – nyilvánvalóan kényszerű – kiutat. A helyi vezetők rálátása szerint az utóbbi években a többségében roma lányokat, nőket már inkább Svájcba (főleg Zürich) és Hollandiába (leginkább Amszterdam) hordják ki a nagyobb üzlet reményében. Néhány esetben említették csak az Ausztriába és a Nagy-Britanniába irányuló prostitúciót. A vizsgált célcsoport körében jellemző belföldi prostitúció inkább csak a nagyobb rendezvényekre (pl.: Forma-1) és Budapestre, esetleg a forgalmasabb útvonalakra koncentrálódik. Ugyanakkor helyben, a kisebb településeken nem jellemző. Az elmondások szerint mindez szervezeten, sokszor nem is helyből irányítva zajlik. Volt

olyan helyi vezető, akinek arról is tudomása volt, hogy egy helyi férfi éppen Svájcban tölti börtönbüntetését, bünszövetkezetben elkövetett, illegális prostitúció szervezése miatt.

A résztvevők a legtöbb esetben családos asszonyok, akik néhány hetet tartózkodnak külföldön, aztán heteket, hónapokat itthon vannak. Zürichben az elmondások szerint három hónapra kapnak legálisan munkavállalási engedélyt évente (természetesen nem a prostitúcióval kapcsolatos tevékenység folytatására), ezt osztják fel több periódusra. Akik illegálisan próbálkoznak, komoly büntetéseket kapnak, de a nagyobb haszon reményében ezzel is kísérleteznek. Sajnos a szegénység, az iskolázatlanság okozta kényszerhelyzet hatására, illetve a férj vagy élettárs nyomására, sokan annak a reményében vágnak bele akár a külföldi munkába, hogy a gyerekeiknek már jobb lesz és nekik már nem kell ezt csinálniuk. A gyerekeik általában nem is tudják, hogy mivel foglalkoznak, amikor hetekig nincsenek otthon, ekkor általában a nagyszülőknél tartózkodnak. A prostitúciót szervező, valamint kiszolgáló férfiak pedig általában nem is dolgoznak, hanem megélnek a nők által hazahozott pénzekből.

Mindezek mellett számos olyan problémával szembesültünk a vizsgálat során, amelyekre jelen tanulmányban nem térhettünk ki. A szegénységgel, marginalizációval, diszkriminációval kapcsolatos benyomások, valamint a kérdőíves felmérés további témáinak (különösen a foglalkoztatás kérdéskörének) kiértékelése több tanulmányt is kitöltene.

Összefoglalás

A fentiekben igyekeztünk feltárni a hazai cigányság lélekszámával kapcsolatosan elérhető adatforrásokat, amelyek között kiemelt hangsúlyt fektettünk a települési prominensek megkérdezésén alapuló módszernek. A nem előzmények nélküli megközelítési mód lehetőségét teremtett arra, hogy Magyarország minden településére kiterjedő önkormányzati lekérdezést hajtsunk végre a helyben élő cigányság lélekszámára vonatkozóan. A 2010-13-as összesítés alapján – a szociológiai becsléseket is meghaladó létszámú – megközelítően 877 000 fős roma lakosságot regisztráltunk.

A Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településeinek túlnyomó részére kiterjedt 2016-os felmérésünk eredményei összezsengtek a korábbi vizsgálat becsléseivel, sőt a vizsgálatba bevont roma nemzetiségi önkormányzatok létszámbecslései is közel ugyanazt az összesített eredményt szolgáltatták. Ennek megfelelően a két megye esetében a 2011-es népszámlálás önbevallásban szereplő adatainak körülbelül 2,3-szerese adódott más aspektusú (heteroidentifikáción alapuló) felmérés eredményeként. A vizsgálat kapcsán fontos kihangsúlyozni tehát, hogy ez más megközelítést tükröz, ezért nem tekinthetjük jobbnak vagy pontosabbnak, mint a népszámlálás adatait, de mindenképpen hasznos információkat tükröz.

A felmérés több olyan karakteresen megjelenő problémára hívta fel a figyelmet, amelyeket mindenképpen érdemesnek tartottunk kiemelni. Ezek között a továbbra is élesen kirajzolódó lakóhelyi szegregációt, az oktatásban megjelenő problémákat, a terjedő drogfogyasztást, az uzsora és a prostitúció jelenlétét részleteztük tanulmányunkban.

Ezen problémák megoldása, felszámolása felé tett lépések véleményünk szerint nagyban hozzá tudna járulni a két megyében dinamikusán növekvő létszámú és arányú cigányság jobb életminőségének és társadalmi-gazdasági integrációjának előmozdításáért. A felmérésből világosan látszik, hogy a problémák minden településen másként jelentkeznek, még ha közös vonásokat meg is lehet ragadni. A megoldási lehetőségeket is helyben, de csak határozott külső (kormányzati) segítséggel lehet megtalálni, mert a helyi önkormányzatok és roma nemzetiségi önkormányzatok mozgástere és lehetőségei a problémák méretéhez és mélységéhez képest rendkívül korlátozottak.

A tanulmány szerzői ezúton tisztelve a 2017 tavaszán elhunyt SÜLI-ZAKAR ISTVÁN előtt, aki szívügyének tekintette a hazai cigányság integrációjának előmozdítását.

PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN

DE TTK Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen
pasztor.istvan@science.unideb.hu

PÉNZES JÁNOS

DE TTK Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen
penzes.janos@science.unideb.hu

IRODALOM

- BARANYI B.–G. FEKETE É.–KONCZ G. 2003: A roma-szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei-siklósi kistérségekben. – Kisebbségkutatás 12. 2. pp. 344–362.
- BOGÁRDI T. 2016: Egercsehi társadalmi a statisztikai adatok tükrében. – In: Molnár M. (szerk.): Acta Regionis Rurum. 10. Faluszemináriumi kutatások – Egercsehi. SZIE GTK, Gödöllő. pp. 10–17.
- CSERTI CSAPÓ T. 2008: Területi-szociológiai jellemzés a magyarországi cigány népesség körében. – In: FORRAY R. K. (szerk.): Society and lifestyles: Hungarian Roma and Gypsy communities [A magyarországi cigány/roma közösségek]. PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. pp. 75–109.
- DEMETER, G.–BAGDI, R. 2009: The Effects of Migration and Settling Policy on the Ethnic and Demographic Structure of Szatmár-Satu Mare County 1715-1992. – In: DEMETER, G.–BAGDI, R. (szerk.): Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715-1992). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 261–271.
- FILEPNÉ NAGY É. 2005: Nemzeti és etnikai kisebbségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. – In: CZIMRE K. (szerk.): Kisközségtől az eurorégióig. Didakt Kiadó, Debrecen. pp. 218–227.
- FÓNAI M.–VITÁL A. 2008: A tiszavasvári magyarcigány és oláhigány lakosság szociális helyzete és egészségi állapota. – A Falu 23. 4. pp. 63–82.
- HABLICSEK, L. 2008: The development and the spatial characteristics of the Roma population in Hungary. Experimental population projections till 2021. – Demográfia 51. 5. English Edition pp. 85–123.
- HORVÁTH, I. – KISS, T. 2017: Ancheta expertilor locali privind situatia romilor pe unitati administrative teritoriale. – In: HORVÁTH, I. (ed.): Raport de Cercetare SocioRoMap – O cartografiere a comunitatilor de romi din România. Editura ISPMN, Cluj-Napoca. pp. 13–189.
- JÁSZ E. 2016: A cigányság helyzete az oktatásban. – In: SZILÁGYI F.–PÉNZES J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad. pp. 127–145.
- KEMÉNY I.–JANKY B. 2003: A cigány nemzetiségi adatokról. – Kisebbségkutatás 12. 2. pp. 309–315.
- KERTESI G.–KÉZDI G. (szerk.) 1998: A cigány népesség Magyarországon, dokumentáció és adattár. Budapest. 467 p.
- KERTESI, G.–KÉZDI, G. 2012: Ethnic segregation between Hungarian schools: long-run trends and geographic distribution. – Hungarian Statistical Review 90. 16. special number, pp. 18–45.
- KOCSIS K.–KOVÁCS Z. 1991: A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. – In: UTASI Á.–MÉSZÁROS Á. (szerk.): Cigánylét. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. pp. 78–105.
- KOCSIS K.–KOVÁCS Z. 1999: A cigány népesség társadalomföldrajza. – In: GLATZ F. (szerk.): A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón. MTA, Budapest. pp. 17–20.
- KOCSIS K.–BOTTLIK Zs. 2004: Die Romafrage in der Karpato-Pannonischen Region – Europa Regional 12. 3. pp. 132–140.
- KÓSA, Zs.–SZELES, G.–KARDOS, L.–KÓSA, K.–NÉMETH, R.–ORSZÁGH, S.–FESÜS, G.–MCKEE, M.–ÁDÁNY, R.–VOKÓ, Z. 2007: A comparative health survey of the inhabitants of Roma settlements in Hungary. – American Journal of Public Health 97. 5. pp. 853–859.
- LADÁNYI J.–SZELÉNYI I. 2001: A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. – Szociológiai Szemle 11. 4. pp. 85–95.
- MATLOVIČOVÁ, K.–MATLOVIČ, R.–MUŠINKA, A.–ŽIDOVÁ, A. 2012: The Roma population in Slovakia. Basic Characteristics of the Roma Population with Emphasis on the Spatial Aspects of its Differentiation. In: PÉNZES, J.–RADICS, Zs. (eds.): Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries – Spatial Trends and Social Challenges. Didakt Kiadó, Debrecen. pp. 77–103.

- MUŠINKA, A.–ŠKOBLA, D.–HURRLE, J.–MATLOVIČOVÁ, K.–KLING, J. 2014: Atlas rómských komunit na Slovensku 2013. UNDP, Bratislava. 120 p.
- PÁLÓCZI Á.–KOZMA G. 2016: A roma lakosság a foglalkoztatás- és szociálpolitika tükrében. – In: SZILÁGYI F.–PÉNZES J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad. pp. 109–126.
- PAPP Z. A. 2012: Ratio of Roma students in Hungary and some characteristics of schools – In: PÉNZES, J.–RADICS, Zs. (eds.): Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries – Spatial Trends and Social Challenge. Didakt Kiadó, Debrecen. pp. 31–59.
- PÁSZTOR I. Z. 2013: Társadalomföldrajzi vizsgálatok az északkelet-magyarországi cigányság körében (létszámváltozások, önkormányzatiság, kisebbségi választások). – PhD doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen. 179 p.
- PÁSZTOR I. Z.–PÉNZES J. 2012: Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferizálódás Északkelet-Magyarországon a roma népességi arányok tükrében. – Területi Statisztika 15. (52.) 4. pp. 353–371.
- PÁSZTOR, I. Z.–PÉNZES, J. 2013: Studying the number of the Gypsy minority in Hungary and their involvement in local governments on the example of the North Great Plain Region. – Revista Română de Geografie Politică (Romanian Review on Political Geography) 15. 1. pp. 307–314.
- PÁSZTOR, I. Z.–PÉNZES, J.–TÁTRAI, P.–PÁLÓCZI, Á. 2017: The number and spatial distribution of the Roma population in Hungary – in the light of different approaches. – Folia Geographica 58. 2. pp. 35–53.
- PÉCSI M.–BASSA L.–BELUSZKY P.–BERÉNYI I. 1989: Magyarország Nemzeti Atlasza. – Kartográfiai Vállalat, Budapest. 395 p.
- PÉNZES J. 2016: A cigányság területi-települési viszonyai Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. – In: SZILÁGYI F.–PÉNZES J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad. pp. 9–47.
- PÉNZES J.–PÁSZTOR I. Z. 2014: Romák Magyarországon. – A földgömb, 32. 288. 2014/november, pp. 17–18.
- PÉNZES J.–PÁSZTOR I. Z. 2016: A roma lakosság települési szintű szegregálódásának vizsgálata Északkelet-Magyarországon. – In: PAJTÓKNÉ TARI I.–TÓTH A. (szerk.): Magyar Földrajzi Napok 2016 Konferenciakötet. Eszterházy Károly Egyetem – Magyar Földrajzi Társaság – Agria Geográfia Alapítvány, Eger. (megjelentés alatt)
- PÉNZES J.–PÁSZTOR I. Z.–PÁLÓCZI Á. 2015: Cigányság Magyarországon – adatforrások és háttérük. – In: KOZMA G. (szerk.): Facultates sine finibus. Didakt Kft., Debrecen. pp. 168–178.
- PÉNZES J.–TÁTRAI P.–PÁSZTOR I. Z. 2018: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. – Területi Statisztika 58. 1. pp. 3–26.
- SIPTÁR, D.–TÉSITS, R.–ALPEK, L. 2016: Cultural and Regional Characteristics of Poverty Segregations (Based on the Examples of Hungarian Peripheral Regions). – Eastern European Countryside 22. 1. pp. 107–134.
- SÜLI-ZAKAR I. 2016: A cigányság társadalmi-gazdasági integrációjának belső és külső akadályai. – In: SZILÁGYI F.–PÉNZES J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad. pp. 183–248.
- SÜLI-ZAKAR I.–PÁLÓCZI Á.–SZABÓ D. A. 2013: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Északkelet-Magyarország cigány lakossága körében. – In: KOZMA G. (szerk.): Emberközpontú társadalomföldrajz. Didakt Kiadó, Debrecen. pp. 148–170.
- SZILÁGYI F.–PÉNZES J. (szerk.) 2016: Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. – Partium Kiadó, Nagyvárad. 258 p.
- TÁTRAI P. 2006: Adalékok a települések belső etnikai térszerkezetének kutatásához. – Földrajzi Értesítő 55. 3-4. pp. 273–286.
- TÁTRAI P. 2010: Az etnikai térszerkezet változásai a történeti Szatmárban. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 208 p.
- TÁTRAI P. 2014: Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. – Területi Statisztika 54. 5. pp. 506–523.
- TÁTRAI P.–PÁLÓCZI Á.–PÁSZTOR I. Z.–PÉNZES J. 2017: Etnikai besorolási gyakorlatok. A cigányság külső kategorizálását befolyásoló tényezők. – Socio.hu 7. 2. pp. 45–65.
- TÓTH Á.–VÉKÁS J. 2013: A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. – Statisztikai Szemle 91. 12. pp. 1256–1267.
- VÁRADI M. M. 2016: Értéktérmető közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. – Esély: Társadalom és szociálpolitikai folyóirat 27. 1. pp. 30–56.
- VÁRADI M. M.–VIRÁG T. 2015: A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. – Szociológiai szemle 25. 1. pp. 89–113.

link1: <http://www.atlas-romskihnaselja.hr/index.html>

link2: <http://ptki.partium.ro/hu/konyvtar/roma-nepesség-magyarország-északkeleti-hatartersegeben-2016>